

ПЕДАГОГІКА

УДК 37.013.42

Оксана БОБАК,
м. Дрогобич

ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ДО ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ З СІМ'ЄЮ ЯК ПЕРВИННОГО ІНСТИТУТУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ

У статті розкрита проблема підготовки соціальних працівників у роботі з сім'єю як первинного інституту соціалізації особистості. Автор висвітлює основні чинники особливостей сучасного навчання до організації соціальної роботи з сім'єю в Україні.

Ключові слова: соціальна робота, соціальний педагог, соціалізація, сім'я.

Bobak O. Training of social workers to organize the work with the family as the primary institution of socialization child. *The article explores the problem of training social workers to work with the family as the primary institution of socialization. The author examines the main factors features of modern education to the organization of social work with families in Ukraine.*

Key words: social work, social pedagogue, socialization, family.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день в Україні нормативна база підготовки та регламентації діяльності соціальних працівників перебуває в стадії становлення. Це значною мірою ускладнює процес відбору змісту їх професійної освіти. Для визначення мети та змісту підготовки соціальних працівників важливо конкретизувати сферу та специфіку їх діяльності.

Соціальному працівникові доводиться контактувати з різними сферами життя людини і суспільства. Доцільним для України прийняти модель професійної освіти соціального робітника, в якій зберігався б розумний універсалізм змісту підготовки фахівця з виділенням конкретної сфери діяльності. Особливо актуальною стає підготовка соціального працівника – спеціаліста у роботі з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Аналіз досліджень. Підготовка соціальних педагогів у вищих навчальних закладах України до соціально-педагогічної роботи з сім'ями різних типів здійснюється з урахуванням вітчизняного та зарубіжного соціально-педагогічного досвіду і проводиться на основі відповідних сучасних технологій навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах. Питання теорії та методики підготовки соціальних педагогів знайшли своє місце у роботах М. Галагузової, О. Дубасенко, І. Звереві, 152

А. Козлова, С. Харченко та ін. Значна кількість досліджень присвячена підготовці фахівців соціально-педагогічної роботи (С. Архіпова, Л. Гуслякова, Б. Келасьєва, І. Козубовська, Г. Лактіонова, Л. Міщук, В. Поліщук, В. Сластьоніні, С. Тетерський, В. Фонін, С. Чистякова).

Питанням значення сім'ї в соціалізації особистості та особливостям соціально-педагогічної роботи з різними типами сімей приділяють увагу також сучасні вчені, як З. Зайцева, А. Капська, Л. Коваль, І. Зверева, С. Хлебик, Н. Сейко, І. Трубавіна та інші. Так, З. Зайцева займалася дослідженням функцій та параметрів сучасної сім'ї, типологією сімей, основними напрямками та формами соціально-педагогічної роботи з сім'ями різних типів. Вона виділила такі основні напрями соціально-педагогічної роботи з сім'єю: підготовка молоді до сімейного життя, робота з молодими сім'ями щодо стабілізації сімейних стосунків, допомога батькам у розв'язанні різних проблем сімейного виховання, сімейна психотерапія.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей підготовки соціальних працівників до організації роботи з сім'єю в Україні.

Виклад основного матеріалу. У житті кожного суспільства сім'я є важливим соціальним інститутом, в основу якого покладена система шлюбних і родинних, господарських і правових, моральних і психологічних зв'язків між людьми. Негативні процеси, пов'язані з трансформацією українського суспільства ускладнюють становище сім'ї, негативно позначаються на основних її функціях – економічній, репродуктивній та виховній. Це призводить до того, що дедалі більше сімей потрапляють в кризові ситуації і для виходу з них потребують підтримки суспільства, кваліфікованої допомоги спеціалістів, оскільки саме фахівці в галузі соціальної роботи, покликані надавати фахову допомогу різним категоріям сімей.

На сучасному етапі суспільного буття українська сім'я має багато проблем, які впливають на її нормальну життєдіяльність, порушують її функції. До актуальних проблем сім'ї в сучасному соціумі можна віднести: зниження кількості зареєстрованих шлюбів, збільшення кількості розлучень, масова бездітність та одностаттєвість молодих сімей, погіршення матеріального становища родин, вплив таких негативних явищ, як алкоголізм, наркоманія, проституція, злочинність та інших явищ на стійкість сімейних стосунків тощо. Зазначені проблеми призводять до зменшення кількості благополучних сімей, тобто сімей, які повноцінно виконують свої функції. Поява великої кількості родин, які неспроможні повноцінно виконувати свої функції, призвела до урізноманітнення типології таких сімей: сім'ї соціального ризику – це соціально незахищені

сім'ї, що самотійно не можуть подолати проблеми, які виникають у процесі їх життєдіяльності та потребують соціальної підтримки й супроводу. Якщо соціальна підтримка таким сім'ям не надаватиметься, то кризові явища в таких сім'ях будуть прогресувати, і згодом ці сім'ї або розпадуться, або перейдуть у розряд неблагополучних. Поза увагою суспільства не повинна залишатися ні одна сім'я. У законодавчому полі України виділено положення, згідно з якими сім'я визнається найвищою соціальною цінністю, що охороняється, захищається та підтримується державою. Так, у статті 51 Конституції України зазначено, що сім'я, дитинство, материнство й батьківство охороняються державою [5].

У Національній програмі «Діти України» сказано, що сім'я є і залишається природним середовищем для фізичного, психічного та соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього. Усі державні та суспільні інституції мають підтримувати зусилля батьків або осіб, що їх замінюють, спрямовані на забезпечення необхідних умов для виховання, освіти, розвитку здорової дитини [6]. Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 23 листопада 1992 року встановлює гарантований державою рівень матеріальної підтримки сімей із дітьми шляхом надання державної допомоги, з урахуванням складу сім'ї, її прибутків, віку та стану здоров'я дітей тощо. З 1 січня 2004 року вступив у дію Закон України «Про соціальні послуги», згідно з яким основними формами надання соціальних послуг є матеріальна допомога та соціальне обслуговування.

Основні законодавчі акти, що регулюють роботу з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах, охоплюють Цивільний та Сімейний кодекс України, закон України: «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про охорону дитинства», «Про попередження насильства в сім'ї», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про соціальні послуги», «Про органи та служби у справах неповнолітніх», «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про звернення громадян», «Про інформацію» [4].

Здійснення державної сімейної політики потребує висококваліфікованих фахівців, які вміють застосовувати не лише вже відомі методи роботи, але і розробляти нові, залежно від проблем у цьому соціумі. Потрібно добре усвідомлювати, що лише професіонал може вирішувати ті складні, суперечливі й болючі проблеми, які назріли в молодій державі, котра переживає кризовий момент свого становлення. Соціальний педа-

гог повинен зосередити зусилля на проблемах найбільш тривожних: як допомогти кризовій сім'ї; дітям – сиротам; дітям та молоді, схильним до наркоманії, паління, правопорушень; дітям та молоді з особливими потребами; ефективно допомогти молоді не лише в самореалізації, а й усвідомлення своєї ролі у створенні й наповненні творчим змістом того соціуму, у якому їм жити і сьогодні, і завтра.

Україні притаманна своєрідність процесу становлення професії соціального працівника і соціального педагога: офіційне визнання професій «соціальна робота» і «соціальна педагогіка» скоріше можна назвати юридичним оформленням того, що було вже нагромаджене практикою, теорією, історією нашого народу. У цьому полягає особлива складність соціальної ситуації, в якій формується професія соціального педагога і соціального працівника в Україні, а значить і система підготовки відповідних фахівців.

У кожній країні, в тому числі в Україні, навчання соціальній роботі повинно базуватися на власній концептуальній моделі. Закономірно, що в процесі визначення моделі підготовки соціальних педагогів необхідно враховувати і опиратися на економічні та соціальні реформи; адже власне вони впливають і вирішальним чином впливатимуть на сутність соціальної і соціально-педагогічної діяльності у майбутньому і на систему вимог, що пред'являтимуться до професійних працівників цих сфер. Професія соціального педагога як і соціального працівника визнана трохи більше 10 років тому, і система професійної підготовки відповідних фахівців переживає складний період свого становлення. Визначити вірну стратегію у розвитку соціальної політики, конкретних напрямків і сфер соціальної роботи, системи підготовки кадрів для цієї сфери, боротися за утвердження і чистоту цієї професії, не допускати її девальвації – для України сьогодні надзвичайно важливі питання.

Підготовка соціальних педагогів і соціальних працівників як окремий напрямок професійної освіти і професійної діяльності почала формуватися на початку 1990-х років. У квітні 1991 року Постановою Держкомпраці СРСР Кваліфікаційний довідник посад керівників, спеціалістів і службовців був поповнений кваліфікаційною характеристикою «спеціаліст із соціальної роботи», «соціальний педагог» та «соціальний працівник». Ці посади стали еквівалентом прийнятої в світі посади «соціальний працівник».

На сьогоднішньому етапі розвитку соціально-педагогічної діяльності існує три підходи до трактування поняття «соціальна робота». У першому соціальна робота розглядається як інструмент реалізації державної соціальної політики. Для другого підходу характерним є акцент

на допомогу населенню у кризових або важких ситуаціях. Третій підхід зводить сутність соціальної роботи до надання соціальних послуг. Але спільним для всіх цих підходів є розуміння соціальної роботи, як професійної, практичної діяльності. Основне завдання соціальної роботи як виду суспільної діяльності є покращення соціального самопочуття людини, умов її життя, забезпечення відповідного соціального функціонування, гармонізація стосунків у сім'ї.

Соціальна робота з сім'ями є різновидом численних видів професійної діяльності соціального педагога. Це саме той різновид роботи, який характеризується наявністю специфічних, лише їй притаманних компонентів та має свою певну структуру [4].

На даний час професійна підготовка фахівців соціальної сфери в Україні здійснюється у різних формах: очна, очно-заочна, заочна, вечірня, екстернат та інші. Також передбачає багаторівневий характер освіти: допрофесійна, професійна, післядипломна, підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів. Соціальні працівники мають можливість отримувати різну професійно рівневу кваліфікацію і спеціалізацію у середніх навчальних закладах (училищах, технікумах, коледжах, ліцеях) та у вищих навчальних закладах (інститутах, університетах, академіях, спецфакультетах) та інші.

Професійна підготовка спеціалістів для соціальної сфери здійснюється у вузах різних напрямків: університетах класичного профілю, педагогічних університетах, академіях, педагогічних, медичних, технічних, юридичних, економічних інститутах.

Сьогодні в Україні застосовуються різноманітні форми допрофесійної підготовки, які здійснюються у наступних типах освітніх закладів:

- у загальноосвітніх закладах (школах, ліцеях, гімназіях, технікумах);
- у закладах додаткової освіти (будинках дитячої творчості, соціально-педагогічних клубах, гуртках, факультативах, групах помічників соціальних педагогів);
- у вищих закладах освіти (факультетах майбутнього соціального педагога, очно-заочних школах соціального педагога);
- у взаємодії «загальноосвітній заклад — вищий заклад освіти» (соціально-педагогічних класах, спеціалізованих класах з конкретного профілю, педагогічних коледжах та ліцеях, школах майбутнього соціального педагога).

Підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи з сім'єю має здійснюватися з урахуванням актуальних проблем сучасних українських сімей, державної сімейної політики, досвіду діяльності соціальних

служб для молоді та застосуванням найефективніших форм і методів організації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах.

Одним з важливих принципів роботи з сім'єю є принцип самозабезпечення сім'ї, тобто надання їй соціальної допомоги з метою пошуку і стимуляції її внутрішніх резервів, які допоможуть сім'ї вирішити власні проблеми. Соціальна допомога має на меті надання різноманітних соціальних послуг сім'ї в умовах конкретного суспільства, конкретної ситуації. Ці послуги сприятимуть формуванню у сім'ї нормальної життєдіяльності. Соціальні послуги можуть мати інформаційний, консультативний характер, метою їх є надання психолого-педагогічної, правової, соціально-медичної, матеріальної підтримки сім'ям. Завдання полягає у тому, щоб допомогти сім'ї в цілому і кожному з її членів справитися з повсякденними життєвими труднощами, проблемами. Тобто, кожна людина і сім'я в цілому мусить продіагностувати проблеми, які з'явилися, і самостійно вирішити їх. У разі потреби здійснюється їх корекція.

Соціальний працівник виступає посередником між сім'єю, державою, громадськими організаціями та законодавчими органами. Діяльність яких – це надання допомоги сім'ям та реалізація такого напрямку роботи, як соціальна підтримка сім'ї, спирається на розроблену програму, в якій закладено основний зміст, форми і методи роботи.

Висновки. Отже, сьогодні в нашій країні, як і в інших країнах світу, питання стоїть так: навчання соціальній роботі не може тільки пасивно відображати соціальний розвиток, воно повинно вести активний пошук шляхів вирішення соціальних проблем, що з'являються. Професіоналів для соціальної сфери потрібно готувати таким чином, щоб вони були здатні змінити, усунути і коректувати негативні соціальні прояви у суспільстві. А це можливо лише у закладах освіти, які будують навчання на нових позиціях і враховують тенденції розвитку соціальної політики в країні.

Підготовка фахівців для соціальної і соціально-педагогічної роботи з сім'єю в нашій країні також має певні проблеми. Перш за все вимагає серйозного вдосконалення технологія підготовки майбутніх фахівців; вищі учбові заклади потребують серйозної державної підтримки в плані фінансової допомоги, матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, активізації процесів підготовки професорсько-викладацького складу як у країні так і за рубежом. Актуальною є проблема перепідготовки працівників соціальних служб. Навчання соціальній роботі з різними категоріями сімей, до проведення соціального інспектування, профілактики негативних явищ у сімейному середовищі повинно відігравати провідну роль.

Гострою для України є проблема підготовки підручників, посібників з соціальної і соціально-педагогічної роботи, пакетів навчально-методичної документації. Перед соціальною освітою в Україні стоїть складне завдання – збалансувати складну ситуацію сьогодення, поставивши в центрі уваги дитину, зробивши на неї ставку, чия безпека, життєвий рівень, права і благоустрій бажають значно кращого. Щоб досягти успіху у соціалізації дитини в час стрімких змін умов процесу виховання, особливо батькам необхідно не тільки засвоювати кращі надбання родинної педагогіки, а й оволодівати новими методами і прийомами виховання. Ефективність впливу сім'ї на соціалізаційні процеси дитини залежатиме від глибокого вивчення соціально-педагогічних проблем сім'ї та їх повного врахування, звичайно, за умови допомоги й підтримки з боку держави та всіх її соціальних інститутів, а саме підготовці соціального педагога до організації роботи з сім'єю як первинного інституту соціалізації дитини повинно відігравати провідну роль.

Для вирішення цього завдання потрібен весь досвід, знання, які нагромаджені в нашій країні, за рубежом і які ми повинні навчитися мудро використовувати і розвивати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посіб. / О. Безпалько. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 134 с.
2. Батіщева Г., Зайцева З. Робота соціальних служб для молоді з молодією сім'єю : методичні рекомендації / Г. Батіщева, З. Зайцева. – К. : А.Л.Д., 1996. – 115 с.
3. Вища освіта України і Болонський процес : навчальний посібник / [за ред. В.Г. Кременя]. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
4. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації. Навчально-методичний комплекс / Авт.-упоряд. О.В. Безпалько, І.Д. Зверева, З.П. Кияниця, В.О. Кузьмінський, В.П. Лютий, Ж.В. Петрочко, М.І. Ростольна, Л.І. Стрига / [за заг. ред. І.Д. Зверевої, Ж.В. Петрочко]. – К. : Фенікс, 2007. – 528 с.
5. Конституція України. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.
6. Національна програма «Діти України» : від 18 січня 1996 року. / УКАЗ Президента України про Національну програму «Діти України» від 18.01. 1996. № 63/96.
7. Соціальна робота з молоддю в Україні : зб. інф.-метод. мат. – К. : Столиця, 1997. – 250 с.
8. Соціальна педагогіка : підручник / [за ред. проф. Алли Йосипівни Капської]. – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 4-те вид. випр. та доп. – 488 с.
9. Соціальна робота з молодією сім'єю : зб. теорем. і метод. мат. для прац. соц. служб для молоді. – К. : А.Л.Д., 1995. – Вип. 2. – 95 с.
10. Сухомлинський В. Батьківська педагогіка / В. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1978. – 263 с.